

## O nauczaniu i oświacie

(Czy Pani gdzieś chodziła do szkoły, czy ktoś z rodzeństwa chodził? Was dużo było?) Ja jedna tylko była, brat nie żyje. (A jedenaście?) A to u ojca, u dziadka, u dziadka. Ale dużo dzieci umarło też. Do starości przeżyło tylko pięcioro. To u dziadka... Nu chodzili, chodzili do szkoły. Dzieci już chodziły. (A Pani?) Tak ja to już musiałam chodzić. Ja chodziłam już do średniej, już nawet skończyłam. (Pani już średnią skończyła...) Potem technikum buhalterskie<sup>1</sup>. (A szkołą tutaj w Bujwidzach była?) W Bujwidzach. O, to tu, gdzie sale, gdzie gmach on stoi bokiem, jak do Niemenczyna wjeżdżasz, raczej z Niemenczyna jadąc bokiem<sup>2</sup>. Taka dawniejsza blacha, dawniejsza... To i dawniejsza to szkoła była. To liczyła się<sup>3</sup>, chodzili, ale jeszcze ojciec i stryjowie to chodzili do starej szkoły, która tu była na miejscu poczty kiedyś tutaj. Też z początku było trzy klasy tylko – oddziały, oddziały. Ale to wie, Pani, ja nie mogę tego dokładniej powiedzieć, czy tu była rosyjska, ale już tu była, ale to nie szkoła, najpierw moi stryjowie to chodzili najpierw nie do szkoły, a do nar`odnawa ucz`iliszcza<sup>4</sup>. (To od razu po wojnie tu było?) Nie, przed wojną. A potem jednak Polacy wywalczyli, jak już o tak konstytucja, wywalczyli konstytucja, to jednak coś o swoje prawa, i ot nasza szkoła już zaczęła się nazywać się w siódmym roku?.. w siódmym roku. A przed tym chodziły dzieci i do tego ucz`iliszcza nar`odnawa, ale ojciec już mój nie chodził do ucz`iliszcza, a chodził do szkoły. A stryj jeszcze chodził do ucz`iliszcza i te ucz`iliszcza też tri<sup>5</sup> klasa. I tak samo uczyli bardzo mocno. Bardzo silnie. No nie było tam przedmiotów, takich już jak teraz tam rozmaitych<sup>6</sup>, ale trzeba było wszystko w pamięci, a były takie nie, kajety<sup>7</sup> nazywały się, kajety nazywały się, to kajetów nie było jeszcze u dziada, ale miał o taka, o taka o tablica i taki niby ołówek, taki cienki i gryfel<sup>8</sup> taki. I ten pisał nawet tak i drobnowato<sup>9</sup>. I jeszcze trochę tak było wyszczerbiona tablica, ale jak ja w czasie wojny chodziłam, to też były takie szkoły, takie niezupełnie takie, odpowiednie, to nauczyciela nie ma, to, to, nawet jeden rok i zmarnowałam, całkiem nie było nauczyciela i zmarnowaliśmy wszyscy. To na tym gryfelu napisze, rieszit<sup>10</sup> zadaczu<sup>11</sup> i zetrzy<sup>12</sup>. Nauczyciel przywierzy<sup>13</sup> i zetrzy. Nu a

---

<sup>1</sup> księgowości

<sup>2</sup> od strony

<sup>3</sup> była uważana

<sup>4</sup> ros., szkoła narodowa?

<sup>5</sup> ros., trzy

<sup>6</sup> różnych

<sup>7</sup> zeszyty

<sup>8</sup> grafit

<sup>9</sup> drobno

<sup>10</sup> ros. **решит** ‘ rozwiąże’

potem, jeżeli diktant<sup>14</sup> pisali, to też na tej tablicy, ale jakie już tam diktant, nie za jakoś długi. No może dwie strony te tablice. No i nauczyciel przywierzy<sup>15</sup>, przywierzy i zetrza, bo to nie było tetradiej<sup>16</sup>, i to nazywały się kajety. (Te tabelki nazywały się kajety?) Ja nie wiem, jak te tabelki już ta byli, no ale już jeśli gdzieś zeszyt zobaczyli, no to już kajet. (To Pani skończyła jednaście klas tutaj?) Dziesięć, dziesięć. Nie, nie tutaj, tylko ja w Rubnie<sup>17</sup> skończyłam tam siedem, potem w Wilejce<sup>18</sup> byłam. (Potem trzy lata w Wilejce, tak?) Hm. (Siedem klas?) Tak, nie było więcej. (I Pani dojeżdżała do tej Wilejki?) Nie czym<sup>19</sup> dojeżdżać, nie chodziły autobusy, nic w tych latach. Nie, mieszkalam tak, sto pięćdziesiąt litów płaciłam, rubli, gdzież tam litów, rubli. To jeszcze to takie dawniejsze, co pomieniały się<sup>20</sup> potem w sześćdziesiątych latach. Jedne do dziesięciu, no to piętnaście rubli, już na pozostałe te ruble, jak były, to piętnaście. No jeszcze płaciło się za te średnie wykształcenie. Tak samo, w kwartał sto osiemdziesiąt rubli płaciłam. Dwieście czterdzieści, przepraszam, dwieście czterdzieści ostatni rok, sto osiemdziesiąt. (A potem pani do technikum poszła, jak skończyła szkołę?) Nie, to ja zaocznie, zaocznie. Tam niby nie technikum było, nie powiedzieć, pani, że to był technikum, ale w tych latach jeszcze nie było technikumów, jeszcze nie było. Początek pięćdziesiątych lat nie było tam tych buhalterskich<sup>21</sup> tam, może jakieś tam inne, ale w tych to nie było. To było takie WZUK, tak się nazywał Wsesojuznyje Uczonyje Kursy Bugalterow Sielskowa Chozajstwa<sup>22</sup>, ale on wiedza dawał lepsza, jak ten potem buhalterski technikum. Wiedza dobrze dawał. I nauczycielowie byli dobrzy, tacy uczeni, mądrzy ludzie. A ze starych tak to przeważnie byli Żydzi, potem do Izraelu powyjeżdżali. (A ile czasu pani tam uczyła się?) Trzy. (To to już dużo.) I nawet więcej jak trzy. (I potem pani tutaj wróciła do pracy?) No wróciła tutaj do kolchozu. Pracowałam... (Buchalterem?) Tak, trzydzieści siedem lat pracowałam. A teraz już na pensji<sup>23</sup> dawno już. Zbieram się w drugie miejsce prędko. (Nie trzeba zbierać się, tutaj tak ładnie. U was takie ładne miasteczko.) Jakie tam ładne,

---

<sup>11</sup> ros. **задачу** 'zadanie'

<sup>12</sup> wytrze

<sup>13</sup> sprawdzi

<sup>14</sup> ros., dyktando

<sup>15</sup> ros., sprawdzi

<sup>16</sup> Ros., zeszytów

<sup>17</sup> Rubno, lit. Kirtimai, wieś niedaleko Bujwidz.

<sup>18</sup> inaczej Nowa Wilejka

<sup>19</sup> nie było czym

<sup>20</sup> zmieniły się

<sup>21</sup> księgowości

<sup>22</sup> **Всесоюзные учёные курсы бухгалтеров сельского хозяйства** - dosł. Ogólnoradzieckie kursy księgowości gospodarki rolnej

<sup>23</sup> na emeryturze

nie wiem, jakie tam ładne, ale mieszkać to nie za bardzo tak wygodnie. (Dlaczego?) Wie, pani, jednak jak człowiek przywykły<sup>24</sup> tak mieszkać w zaścianku, czy w jakiejś maleńkiej wiosce. To trudności. A kiedyś trzymało się jeszcze gospodarkę, krowa była, to trzeba było jakiś kilometr wodzić<sup>25</sup> krowa, i tak, jednak. Teraz już, jak ludzie mieszkają po miastowemu, młodzi, to może im już i nic, już to i podoba się, ale tak to kiedyś nie było, pani, była wioska i wszystko. Nie była ona brudna, nie była ona jakaś tam zarzucana, ale że... [Bujwidze, AM39]

### O szkole w Bujwidzach i Rubnie

(Ja widzę, że pani bardzo ładnie umie po rosyjsku mówić.) Po rosyjsku. Tak i szkoła kończyłam po rosyjsku, tylko polski język już tutaj, no prawda, że u nas w Rubnie to uczyli cały czas po polsku, ale to uczyli polski język, o potem jak to się mówi przedmiot. (Jako przedmiot?) Jako przedmiot, a tak nie były to. U nas w Bujwidzach nie były, to raczej w Rubnie ja uczyłam się, tu nie uczyłam się. A tutaj, tu była rosyjska szkoła, nie było polskiej. I tam jeszcze z początku może jakoś opowiada, że pierwsze lata, za Niemcami, czy może później, trochę, że jakby troszkę ich uczono, a nas to nie, ja cały czas uczyłam się, ale to był przedmiot, kilka tam godzin, sześć. (A potem w Bujwidzach zamiast tej rosyjskiej polska pojawiła się?) A to już ona pojawiła się, to wie, pani, ja już nie mogę powiedzieć dokładnie, no już po pięćdziesiątych latach. Jeszcze niektóre dzieci kanczały<sup>26</sup> tutaj i takie już z młodszych, kanczały jeszcze rosyjska szkoła. A o tak było bardzo ciekawie, rubieńska była taka mieszana, mieszana, w tych latach. Było już ostatnie lata, to nawet chyba może jakich i dwanaście godzin... ja nie mogę powiedzieć. Było polskiego, literatury i pisemne, a więcej to tak wszystkie algebra i fizyka, i chemia, i rosyjski, i litewski, wszystko to było rosyjskie. A ławaryska<sup>27</sup> szkoła była w tych latach, ja mam na względzie<sup>28</sup> to już kończyli tu siedem klas w pięćdziesiątym drugim roku, bo przed tym to jeden i bujwidzka i rubieńska, i ławaryska, przed tym tylko były cztery klasy w czasie wojny, potem już po wojnie zaczęła piąta, zaczęli szósta, siódma nu i tak już , a potem, już ja chyba i wyszła<sup>29</sup>, już musi i ósma poszła. To ja dobrze tak już i nie pamiętam, musi już ósma już była, a może jeszcze i nie była. A ławaryska szkoła była czysto polska, czysto polska, tylko już rosyjski język tam był już jako przedmiot. (Cały

---

<sup>24</sup> przywyczojony

<sup>25</sup> prowadzić

<sup>26</sup> kończyły

<sup>27</sup> Ławaryszki, lit. Lavoriškės, wieś na Litwie w rejonie wileńskim, blisko Białorusi.

<sup>28</sup> mam na uwadze

<sup>29</sup> skończyłam

czas polska?) No nie, nie cały czas, nie, też tam.. (Czyli to były czasy, kiedy tam były rosyjskie szkoły?) Rosyjskie tam były... (Po wojnie) Tak, tak, rosyjskie. Ale ot były jakoś i te, ja nie wiem, u nas był język ten, może to zależało coś od rajona, czy tam może od dyrektora tam coś zależało, może coś wyszukiwał<sup>30</sup>, może wypraszał w rejon<sup>31</sup>, czy gdzieś indziej, ja tego nie mogę powiedzieć, ale że... mówi, że rosyjska, rosyjskie... A o tu w Bujwidzach rosyjska czysta potem była, była, po wojnie była już czysta rosyjska, tutaj nie było tego języka polskiego [Bujwidze, AM39]

#### O nauce za czasów carskich i o przechodzeniu na wiarę prawosławną

(A rodzice Pani tylko po polsku rozmawiali, dziadkowie? Nie słyhać było, żeby tak chociaż trochę po litewsku umieli?) Nie, po litewsku, to nie umieli. Tylko dziadek to miał skończone cerkowno-prichodskoje ucz`yliszcze<sup>32</sup>. To byli tri klasa<sup>33</sup> w Białorusi w Bystrzycy<sup>34</sup>. Bystrickaja obłast<sup>35</sup> to kiedyś tam była. Oi tutaj była bystrickije obłasti były, do dwudziestych lat chyba. (To Pani dziadek był wykształcony) Tak, to był wykształcony. Wie, pani, to bardzo ot swietła do ciemna<sup>36</sup> uczyli się, ponieważ nie było przy czym urokow<sup>37</sup> tych odrabiać w nocy, to tam o coś nie coś, a tak wszystko praszietleło<sup>38</sup> и wsio<sup>39</sup> w ucz`yliszcza i do zachodu słońca w ucz`yliszcza. W ucz`yliszczy tam czytat<sup>40</sup>, pisat<sup>41</sup>, arifmetiku<sup>42</sup> i Zakon Boży<sup>43</sup>. Ale skończone te ucz`yliszcze to mógł nawet w wołosti<sup>44</sup> nawet p`isariem<sup>45</sup> byt'<sup>46</sup>. P`isariem... To już liczył się uczony człowiek. Ale tam też jakoś określony był wiek. Dostyc, że jeszcze i brat był, no to co robić? Jeszcze i brat chyba podlegał, a dziadek już za wielki był, to podbili<sup>47</sup> dokumenty tam, kakuju to<sup>48</sup> sprawku<sup>49</sup> tam, kto tam..., nu musi we wołosci już jakiś był, dali, nu to co, dali, ale

<sup>30</sup> w znaczeniu coś zaradzał

<sup>31</sup> ros. skrót fonetyczny od районный отдел народного образования – rejonowy oddział oświaty

<sup>32</sup> ros. церковно-приходское училище; Szkoły podstawowe przy cerkwi w carskiej Rosji. Pojawiły się po reformie edukacyjnej z 1804 r. W szkołach tych uczono religii (tzw. Закон Божий), śpiewu religijnego, kaligrafii, arytmetyki, czytania.

<sup>33</sup> trzy klasy

<sup>34</sup> wieś na Białorusi w obwodzie grodzieńskim, rejonie ostrowieckim (Быстрица)

<sup>35</sup> ros. быстрицкая область 'obwód bystrzycki'

<sup>36</sup> ros.; od rana do wieczora

<sup>37</sup> ros.; lekcji

<sup>38</sup> ros.; nim świt, nim wzeszło słońce

<sup>39</sup> wszystko

<sup>40</sup> ros.; czytać

<sup>41</sup> ros.; pisać

<sup>42</sup> ros.; arytmetyka

<sup>43</sup> Rros.; religia

<sup>44</sup> pol. włość, jednostka administracyjna w Carskiej Rosji, odpowiednik pol. gminy

<sup>45</sup> skryba, osoba, która profesjonalnie zajmowała się przepisywaniem dokumentów

<sup>46</sup> być

<sup>47</sup> podrobili

<sup>48</sup> jakąś

<sup>49</sup> ros.; zaświadczenie

wychodzi, że bliźnięta, tak jeszcze i temu bratu podrobili. I faktycznie, dziadek był tysiąc osiemset pięćdziesiąty szósty, a podrobili na ósmy, a brata na sześćdziesiąty. No i takim sposobem ukończyli. A tam wyżywienie częściowo było za szcót cerkownego prichoda<sup>50</sup>, cerkiew utrzymywała częściowo. No, ale jakie tam wyżywienie było? Kartoszka<sup>51</sup>. (Ale oni byli katolicy?) Katolicy, katolicy. (Ale tak przyjmowali do tego prawosławnego?) No jakoś przyjmowali, ale bardzo prawosławie namawiało bardzo, ale przyjmowali, przyjmowali przecież. To już ja nie mam dokumentu tego, gdzie on, nu nie wiem, może tu u stryja był ten dokument dziadka, że ja nie mam, a ot moja siostra stryjeczna, teraz to już ona mieszka w Nowowilejce<sup>52</sup>, ale kiedy prywatyzacja tu zaczynała się to ona miała ten dziadka dokument. To nie, nie na prawosławie ich tam nie...nie perieszli<sup>53</sup>. Ale bardzo na prawosławie przy..., bardzo na prawosławie przymawiali<sup>54</sup>. I widzi o u nas tu jeszcze też tak jest, cały czas była nie powiedzieć tam kolonia, ani kolonia, nu ale kto tam wie, takie ot też rządowa tu ziemia była i kawałkami była nadzielana<sup>55</sup>. (A czemu była nadzielana?) Że to bardzo namawiali na prawosławie i dawali darmowa ziemia ludziom. A ponieważ ludzie byli bardzo niskoziemielni<sup>56</sup>, biedni, to każdy starał się, i u nas bujwidzcy niektórzy ludzie popragnęli<sup>57</sup> [Bujwidze, AM39]

#### Niemiecka szkoła

Ja do szkoły nia chodziłam, bo my na wsi żyli, szkoła daleko była i trudnia<sup>58</sup> do szkoły była chodzić, nie wiem jak tam chodzili do szkoły, nie tylko kiedy byli Niemcy w czternastym roku, to wtedy nas dzieci takich dziesięć lat trocha wyżej i mniejszych Niemcy uczyli do szkoła, byli zrobiwszy nu w gospodarskim domu, byli szkoła zrobiwszy uczyli nas po niemiecku uczyli, i po polsku i po niemiecku, zachodzili do szkoły, to stanim wszystkie, guten morgen<sup>59</sup> powiem, wtenczas mówi zicien<sup>60</sup>, siondzim, wtenczas pacierzy, staneli wtenczas pacierzy mówili, pacierz po polsku mówili, uczyli po polsku, po niemiecku pacierzy mnie uczyli, a tak później wszystko taki, i pieśni ja i teraz jiszcz`e umiem, umiem po niemiecku... i peśniów umiem, święte nawet pieśni, cicha noc święta noc, jeszcze ta pieśnia też uczyli i do jodełki uczyli... pieśni śpiewali, to tyła

---

<sup>50</sup> ros.; z kosztów parafialnych

<sup>51</sup> ros.; ziemniaki

<sup>52</sup> Nowa Wilejka lit. *Naujoji Vilnia*, lewobrzeźna dzielnica administracyjna Wilna

<sup>53</sup> ros. nie przeszli

<sup>54</sup> namawiali

<sup>55</sup> nadawana

<sup>56</sup> ros.; grunta były nieżyźne

<sup>57</sup> zapragnęli

<sup>58</sup> trudno, skomplikowanie

<sup>59</sup> niem., dzień dobry

<sup>60</sup> niem., siadajcie

w niemieckiej szkole przeucziłam sia i to niedługo uczylim sia, musi jedna zima można powiedzieć uduczylim sia, to przeucziłam sia i pisać mogłam i tego i czytać [Magucie, AL03]